

чих малюнків ми говорили в своїх роботах. Доведено, що в результаті такої взаємодії відбувається збагачення малюнків дітей новим змістом, творче рішення ними образотворчих завдань. У той же час створений малюнок допомагає дітям більш глибоко осягнути музичний образ, зміст і виразні засоби музики.

Заняття, на яких діти "малюють музику", завжди є для них справжнім святом. Звучання прекрасної, багатого оркестровими барвами музики, мольберти з великими аркушами паперу і різнобарвною гуашшю, обов'язкова похвала педагогів створюють зовсім особливу, емоційно піднесу атмосферу. Діти, слухаючи музику і втілюючи її у своїх малюнках, відчують себе творцями краси.

Враховали ми також і роль творчого руху в розвитку естетичного сприйняття дитини. На заняттях було спільне використання творчого музичного руху і малювання. Діти були в захваті, коли вигадували власні рухи. Вони вільно танцювали під ритмічно-ударні інструменти, використовуючи їх удари як акомпанемент.

Висновки

1. Виховання засобами мистецтва – це важлива частина становлення особистості дитини. Розуміння прекрасного, насолода як витворами мистецтва, так і процесом творчості є ознакою всебічно розвиненої особистості, що здатна до самореалізації.

2. Виключно гострою є проблема формування духовної особистості, що має розвинуті естетичні почуття, вміння відрізнити примітивне ремісництво від справжнього мистецтва. Це особливо відноситься до музики і образотворчого мистецтва, коли часто підлітки захоплюються какофонією, відсутністю гармонії і бездумним модернізмом та недооцінюють класику.

М. Максимов, канд. психол. наук, асист.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

РОЛЬ ИСКУССТВА В СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ

Статья посвящена рассмотрению проблемы социализации личности средствами искусства. Показано, что современная социокультурная среда, в частности явления массовой культуры, не всегда положительно влияет на формирование личности. Доказана необходимость обращения к образцам классического искусства с целью гармоничного развития личности.

Ключевые слова: искусство, социализация, личность, формирование, духовность, самореализация, ценностные ориентации, культура.

М. Maksymov, Ph.D., assist.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

A ROLE OF ART IS IN SOCIALIZATION OF PERSONALITY

The article is sanctified to consideration of problem of socialization of personality facilities of art. It is shown that modern sociocultural environment, in particular the phenomena of mass culture, not always positively influences on forming of personality. The necessity of address is well-proven to the standards of classic art with the purpose of harmonious development of personality.

Keywords: art, socialization, personality, forming, spirituality, self-realization, valued orientations, culture.

УДК 159.923.32:316.614

Н. Матейко, канд. психол. наук, доц.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ

ПОРУШЕННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДА В ПАРАДИГМІ ХРИСТІЯНСЬКО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ

Стаття присвячена проблемі психічних залежностей людини у парадигмі християнсько зорієнтованої психотерапії, де адикція постає як пристрасть, моральна вада, хвороба душі людини. Наводиться порівняльний аналіз механізмів формування адиктивної поведінки в традиційному та християнсько зорієнтованому підходах. Представлено основні пристрасті, характерні людині. Доводиться, що потураючи своїм пристрастям, людина розплачується власним здоров'ям. Сферою діяльності християнсько орієнтованої психотерапії є духовно-моральна складова поведінки людини, розуміння взаємозв'язку гріха та захворювання, чеснот і здоров'я.

Ключові слова. Адикція, пристрасть, дух, душа, доброчесність, чесноти, християнсько орієнтована психотерапія.

Порушення процесу соціалізації переважно супроводжується такими відхиленнями у поведінці як дезадаптація, формування залежностей. Залежна або адиктивна поведінка є однією з форм деструктивної поведінки і виражається в прагненні до відходу від реальності шляхом зміни свого психічного стану за допомогою прийому де-

3. Найважливішою частиною морального виховання є естетичне виховання, що використовує як засоби виховного впливу мистецтва в усіх його різновидах - образотворчому, музичному, вокальному, хореографічному, театральному, декоративно-прикладному та інше.

4. Формування в учнів естетичних уявлень, понять і смаків – вельми складне завдання. Найпростіші естетичні уявлення та судження формуються вже в початкових класах. Однак основна робота в цьому напрямку має здійснюватись з учнями-підлітками і старшими школярами, не тільки в школі чи на позашкільних спеціальних заняттях, а й за участі ЗМІ, в ході радіо-, телепередач, що спрямовані до глибокого розуміння мистецтва і сприятимуть розвитку почуттів переживання прекрасного.

Список використаних джерел

1. Бердяев Н. А. Философия творчества, культуры и искусства. В 2-х томах / Н. А. Бердяев. – М. : Искусство, 1999. – Т. I.
2. Бюлер К. Очерк духовного развития ребенка / К. Бюлер. – М., 1930.
3. Ильин И. А. Основы христианской культуры. Соч. в 10-ти томах / И. А. Ильин. – М. : Русская книга. – Т. I.
4. Каган М. С. Морфология искусства / М. С. Каган. – Л., 1972.
5. Кандинский В. В. О духовном в искусстве / В. Кандинский. – Л., 1990.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000.

1. Berdyaev N. A. Philosophy of creativity, culture and art. In 2 volumes / N. A. Berdyaev. – M. : Arts, 1999. – T. I.

2. Buhler K. Essay of children's spiritual development / K. Buhler. – Moscow, 1930.

3. Ilyin I. A. Fundamentals of Christian culture. Op. in 10 volumes / I. A. Ilyin. – Moscow : Russian book. – T. I.

4. Kagan M. S. Morphology of Art / M. S. Kagan. – L., 1972.

5. Kandinsky V. Concerning the Spiritual in Art / V. Kandinsky. – L., 1990.

6. Rubinstein S. L. Fundamentals of General Psychology / S. L. Rubinstein. – St. Petersburg : Peter, 2000.

Надійшла до редколегії 05.10.13

яких речовин або постійної фіксації уваги на певних предметах або видах діяльності, супроводжується розвитком інтенсивних емоцій і носить захисний характер.

Зміна стану по адиктивному механізму досягається за допомогою різних адиктивних агентів – алкоголю, наркотиків, лікарських препаратів, які перевищують те-

рапевтичні дози, токсичних речовин, а також залученням до азартних ігор, Інтернету, сексуальної адиктивної поведінки, роботи, тривалого прослуховування ритмічної музики тощо.

Вітчизняна концепція адиктивної поведінки розроблена досить детально (Б. Г. Братусь, С. В. Березін, А. П. Донських, В. Ю. Зав'ялов, Ц. П. Короленко, К. С. Либецький, О. Є. Личко, В. Д. Менделевич, Г. В. Старшенбаум, Н. А. Сирота, Д. В. Четвериков, В. М. Ялтонський та ін.). Зокрема встановлено, що проблема адикції починається тоді, коли в свідомості індивіда починає домінувати прагнення втечі від реальності, яке стає центральною ідеєю життя. Індивіду стає важче контролювати ненаситне бажання, яке стає пристрастю, оскільки, навіть отримуючи бажане, індивід не може зупинитися і знову прагне предмета пристрасті. В такий спосіб втрачається кількісний контроль над задоволенням бажання. Потяг до предмета пристрасті іноді виявляється сильнішим від інстинкту самозбереження. На певній фазі розвитку пристрасті сила стимулу зростає, щоб приносити попереднє задоволення (зростання толерантності) [1].

Не зважаючи на те, що сьогодні пропонують багато різноманітних психокорекційних технік, покликаних допомогти адиктові покращити адаптацію та соціалізацію, сформувати базову довіру до світу, позитивну самооцінку, Я-концепцію та здорову ідентичність, надзвичайно складно позбавити людину звички, яка є результатом утворення стійких нервових зв'язків з підвищеною готовністю до функціонування в мозкових структурах, викликає емоційно позитивні стани в період реалізації і, навпаки, породжують негативні переживання в обставинах, що заважають її здійсненню.

Пристрасть формує однобічний, негармонійний і невірний психічний стан. Якщо в нормі бажання – це деяка предметна потреба в об'єктах, необхідних для існування людського організму, то бажання предмета пристрасті неможливо пояснити психологічно. Так, наприклад, крайня ступінь пристрасті обжерливості (булімія) полягає в тому, що людина змушує себе їсти навіть тоді, коли вона не голодна.

Таким чином, категорія пристрасті відображає не тільки психологічні, але й моральні витоки поведінки індивіда, оскільки очевидно, що це – надмірні, шкідливі для особистості потреби.

Ще Аристотель визначав пристрасть як один з провідних мотивів поведінки людини, вказуючи, що те, в силу чого ми здійснюємо вчинок, є прагнення, яке буває трьох видів: пристрасне бажання, порив, хотіння. Важко уявити будь-який поведінковий акт чи вчинок людини, навіть найбільш благородний, вихідним мотивом якого не були б пристрасні спонування. З цього приводу І. Кант зазначав, що людиною керують, як правило, аморальні мотиви.

Відомий радянський психіатр Д. Є. Мелехов, директор Державного науково-дослідного інституту психіатрії Міністерства охорони здоров'я СРСР, розмірковуючи над співвідношенням в людині тілесного, душевного і духовного, прийшов до висновку, що крайніми гіпертрофованими проявами пристрастей (гордість перетворюється в манію величчя, слабодухість в патологічні тривогу і страх, гнів у неконтрольовану агресію), спричинених гріховністю людини, ураженням її духу, який є вищою "частиною" душі є психічні захворювання [6].

В християнсько зорієнтованій психологічній парадигмі пристрасть (залежність) розглядається як моральна вада, патологічне явище в поведінці, хвороба душі людини.

Даний підхід базується на православній богословській та аскетичній традиції Святих Отців Церкви і пред-

ставляє глибокий виклад проблеми людських пристрастей. Унікальність цієї спадщини в тому, що вона відображає не наукові теорії, не експериментальні лабораторні дослідження, а практичний досвід у подоланні пристрастей та набутті чеснот таких сподвижників духу як Єфрем Сирін, Іоанн Ліствичник, Ніл Синайський, Григорій Палама, Серафим Саровський, Іоанн Кронштадтський, Силуан Афонський та ін. [3].

В працях Б. С. Братуся, В. П. Зінченка, Б. В. Ничипорова, Ф. Є. Василюка та ін. йдеться про те, що християнсько зорієнтовану психотерапію від світської відрізняє те, що у світській терапії працюють з почуттям (наприклад, провини), тоді як в християнській психотерапії працюють з гріхом (усвідомленим вчинком, який викликає почуття провини). Цей принцип в християнсько зорієнтованій психотерапії називають онтологічною довірою до почуття, особистості. Отже, появляються спроби закласти основи духовної психології як форми раціонального знання про становлення духу людини в процесі її життя.

Б. С. Братусь зазначає, що вищим проявом внутрішньої прихованої, сокровенної сторони душі є дух. "Внутрішня душа – це вічна, безсмертна енергія і субстанція, яка може проявлятися в деяких зовнішніх проявах – душевних явищах. Зовнішня і внутрішня є сторонами аспектами, іпостасями єдиної душі" [2].

Відомий сучасний православний французький богослов, доктор філософії Ж.-К. Ларше вважає, що духовну етіологію психічних захворювань визначають як ту чи іншу пристрасть, яка розвивається в загостреній формі. Зокрема, "гіпертрофія я" співвідноситься з гордінею, яку описують Отці Церкви. Цій пристрасті відповідає і "нарцисизм". Але ще більше він співвідноситься з гріхом "самолюбства", пристрасної любові до самого себе і в першу чергу до власного тіла.

Великий внесок в розуміння духовної природи психічних процесів здійснили І. А. Ільїн, В. В. Зеньковський, митрополит Антоній (Сурожський). Найбільш відомими представниками даного напрямку є архієпископ Херсонський Никанор, митрополит Антоній (Храповицький), С. С. Гогоцький, В. С. Серебренников, М. О. Лосський, В. І. Несмелов, В. В. Розанов, Е. Н. Трубецької та ін.

За вченням Святих отців, на рівні духу, який за природою належить до вишнього світу, є вищим членом триєдиної ієрархії людського ества, в якому відображений Образ Божий. Дух є досконалим і здоровим началом в людині. Душа ж, згідно вчення про первородний гріх, уже в момент народження людини появляється на світ духовно нездоровою, пошкодженою гріхопадінням.

Як зазначає Григорій Палама (XIV ст.), пристрасть – це особлива схильність душі, яка має здатність до непомірного зростання і пригнічення собою всіх інших якостей душі і проявів особистості. Розвиток пристрасті є процесом деформації душевної сфери, який здатний розладнати душевне життя аж до стану хаосу. Він зазначає, що людська душа поділяється на розумну, дратівливу і пожадливу. В розумній частині занепакої людини панує гордість, в пожадливій переважно тілесні втіхи, а в дратівливій – пристрасті ненависті, гніву, злопам'ятності.

Пристрасті – це одержимості різного ступеня напруженості і сили. Приваблива сила пристрасті над людиною полягає в перевазі насолоди, задоволення (Силуан Афонський, XX ст.). Це автономні психічні комплекси, які включають ментальні, емоційні, мотиваційні, вольові і предметні структури, які домінують в душі, визначаючи поведінку людини і впливаючи на різноманітні сторони душевного життя та психічну структуру поведінки людини.

Пристрасть автономна, тому вона дуже стійка і довготривала. Як річ в собі, вона захищена від впливу волі та розуму. Її руйнівний вплив проявляється в тому, що вона заміщує природні потреби і займає їх місце. Вона стає рисою особистості і людина глибоко в цьому переконана, тоді як насправді – це новоутворення в людській природі. Вона завжди викликає страждання, тому, що вона або ненаситна, або агресивна по відношенню до людини, змушує людину страждати, уражає емоційну сферу, як і будь-яка патологія людської душі.

У Максима Сповідника знаходимо, що неправильне використання душевних сил відображається у невігласстві і безрозсудності, ненависті, нестриманості. Натомість правильне їх використання є розсудливістю, любов'ю і добротністю. Тому неправильне використання душевних сил є гріхом, хворобою душі, позбавленою властивого їй природного здоров'я, тобто чеснот [5].

У внутрішньому плані людина є небесним планом творіння і становить триаду духу, душі і тіла. Дух є вищим, божественним творінням, тоді як тіло земного походження. Душа в ієрархії людини займає проміжне становище між духом і тілом. Душа безпосередньо пов'язана з тілом, а дух – через посередництво душі.

В нормі дух людини, який є "найбільш близьким Богу", поєднуючись із Святим Духом формує життя душі і тіла людини, здатний панувати над потребами. Однак внаслідок первородного гріха, дух є віддаленим від Бога і втрачає своє верховенство. Сильний потяг до задоволення потреб нижчого порядку, пов'язаний з чуттєвою насолодою, виявляється настільки сильним, що дух не справляється з цим потягом.

Поєднуючи богословський і психологічний підходи, А. Лоргус приходить до висновку, що пристрасть – це стійка навичка, яка формується впродовж певного часу в результаті внутрішньої роботи. Пристрасть починається з речей цілком допустимих і природних, як бажання їсти, пити. Обережність і пильність спочатку перетворюються в надумливість і страх, потім в агресію, грошолобство і т. д. Наприклад, звичку багато їсти деякі батьки стараються розвинути в дитині до гіпертрофованого функціонування, до стану пристрасті.

Таким чином, до моменту особистісної зрілості, в людини виявляються гріховні схильності, які ще не пристрастями. Далі з них поступово, починають формуватися пристрасті. В когось адикція проявляється навіть за відсутності сприятливого середовища для її формування, в іншого – взагалі не проявляється. Природне перетворюється в неприродне, потреба – в пристрасть шляхом помилкових установок, поглядів, правил, в тому числі соціальних, культурних, іноді навіть моральних.

Отже, формування пристрасті/залежності – це складний механізм, який запускається повільно, по-перше, на основі гріха, по-друге на основі людської природи [8].

Дослідники проблеми духовності особистості Л. В. Яссман та Н. В. Марьясова, опираючись на вчення преподобного Силуана Афонського, виводять наступний механізм формування пристрасті (залежності). Спочатку до людини наближається духовний вплив, який спочатку може бути не зовсім зрозумілим, неформальним. Первинна стадія оформлення – поява в полі внутрішнього зору людини уявлення, яке може бути образним або мисленевим. Образні уявлення викликають появу думки, помислу.

Людина, якою не володіють пристрасті, такий помисел оцінить як пізнання буття, і залишиться цілком вільною від його впливу. Якщо ж в людини є "місце", підґрунтя схильності до того духу, котрий існує в помислі, тоді його енергія буде прагнути захопити психічну сферу лю-

дини. Досягається це шляхом того, що в схильній до вад душі викликається деяке відчуття втіхи, характерне для даної пристрасті. В цій насолоді і полягає спокуса.

Мислення починає зосереджуватися на втісі, яку пропонує пристрасть. Поєднання думки з помислом створює сприятливі умови для його розвитку. Якщо внутрішнім вольовим зусиллям розум не відірветься від пропонованої насолоди, а продовжує зосереджуватися, проявляється прихильність, діалог, а потім і повна згода; далі – зростаюча пристрасна насолода оволодіває розумом і волею людини. Після цього, незважаючи на будь-які перешкоди, всі сили захопленого пристрастю спрямовуються до її рішучого здійснення. Якщо такі захоплення повторюються, це призводить до формування "звички" пристрасті і тоді всі природні сили людини починають служити тільки їй [3].

Людина з пристрастями – не вільна, вона є рабом своєї залежності, рабом гріха. У апостола Павла читаємо "Бо не розумію, що роблю, не роблю того, що хочу, а що ненавижду, то роблю... Доброго, котрого хочу, не роблю, а злого, котрого не хочу, роблю" [3].

Як зазначає Є. Влахос, природними для людини є чесноти, тоді як пристрасті є неприродними. Душа ухиляється від чеснот і закріплює в собі пристрасті, які збоченнями душевних сил. Виходить, що людина сама спотворила рухи душі, привівши її з природного стану в неприродний. Наприклад, в людини природно закладено здатність до продовження роду, яку вона використовує для задоволення сексуальних пристрастей.

Неправильне використання душевних сил є гріхом, вадою, хворобою душі, позбавлена природного її здоров'я, тобто чесноти. Природний стан душі, тобто її справжнє здоров'я проявляється в тому, коли її пристрасні сили тобто гнів і хтивість, переживаючи зовнішні впливи, залишаються безпристрастними.

Підтвердженням тому, що пристрасті є протиприродними рухами душевних сил, в яких розумна і пристрасна частини душі відвертаються від Бога, свідчить факт, коли людина, завдяки дії Божої благодаті і власному подвигу досягає внутрішнього зцілення, пристрасні сили душі не знищуються, а звертаються до Бога, отримують Його відання. Саме тому, прагнучи зцілення людина не умертвляє пристрасті, а перетворює їх у розкаяння, яке є дієвим засобом для лікування душі [5].

У релігійно-етичному вченні знаходимо вісім основних пристрастей: обжерливість, розпушта, грошолобство, гнів, сум, смуток, марнославство, гордість. Кожна з них включає десятки пристрастей, різних за силою та ступенем напруженості, які, переплітаючись у різному співвідношенні в душі людини, визначають особливості, унікальність її характеру. Серед негативних рис характеру, зумовлених пристрастними нахилами, зустрічаються і цілком допустимі як, наприклад, дратівливість, надумливість, сором'язливість, гордість, вразливість, балакучість тощо.

Протилежними схильностями душі є чесноти: наприклад, обжерливість – це пристрасть, а протилежна їй чеснота – утримання, блуд – цнота, грошолобство – безкорисливість, гнів – лагідність, печаль – радість, смуток – надія, марнославство – скромність, гордість – смирення. У визначенні поняття чесноти є акт її добровільного обрання, що неодмінно передбачає в людини, яка обирає її, наявність самосвідомості й вільної волі. Тому, коли людина робить добро або обирає те, що спрямоване до благої мети – це є чеснота [7].

Душевні переживання, породжені пристрастними прагненнями, є тими негативними енергіями, які і руйнують організм як носія цих пристрастей. Це є законо-

мірна відплата за здійснення гріха. Через провини душі страждає тіло, а у випадку душевних страждань – і душа також. Виходом з такого замкнутого кола релігійно-естетичне вчення вбачає у необхідності набуття чеснот, відмові від пристрастних відчуттів, постійного утвердження в самообмеженні і самодисципліні, безперестанного призвання в молитві духу лагідності, смиренності, цноти, любові...

Причинно-наслідковий зв'язок аморальних форм залежної (гріховної) поведінки очевидний. Саме існуванням пристрасті пояснюється неможливість викоринення різноманітних адикцій, таких як алкоголізм, проституція, статеві збочення, агресивність, насильство, владолюбства, жадібність, заздрість тощо. Як відомо, факторами появи і живучості венеричних захворювань, СНІДу є не тільки мікроорганізми, але й дружня невірність, статеві розбещеність, сексуальні збочення. До появи більшості нервово-психічних і психосоматичних захворювань призводять такі почуття та емоції як заздрість, ревність, впертість, гнів, смуток та багато інших, які в психології прийнято називати негативними, а згідно християнського вчення – гріховними.

Причинами алкогольної, наркотичної, хімічної та інших адикцій є егоїстичне прагнення до отримання задоволення, слабодухість, втеча від життєвих труднощів у світ мрій та дурману ("вино випробовує серця гордих – пияцтвом" Сірах. 31:30). Однією з головних причин ожиріння, захворювань печінки, підшлункової залози, жовчного міхура є зловживання їжею; зловживання алкоголем призводить до алкоголізму, деградації, психозів, виродження; грошолобство та заздрість спричинюють нервово-психічні захворювання; зневіра – депресивні неврози і психози, хвороби нирок, ослаблення імунної системи, онкологічні захворювання; внаслідок гніву, озлобленості виникають гіпертонія, ішемічна хвороба серця, стенокардія, інфаркт міокарда, інсульт, сечокам'яна та жовчнокам'яна хвороби, неврастенія, психопатія. Марнославство, яке переважно супроводжується гнівливостю, призводить до захворювань серцево-судинної системи та нервово-психічних захворювань...

Перелік захворювань, спричинених гріхом, дуже довгий, а перешкодою до такого усвідомлення опір духу, який прагне жити за принципом задоволення. Тому і називається сьогодні "неправильним способом життя", "особливостями характеру", "впливом середовища", "наслідками стресів". Потураючи своїм пристрастям, отримуючи більше, ніж людина потребує, вона розплачується власним здоров'ям.

Таким чином, людина містить споконвічне роздвоєння між гріхом та образом Божим. Ця роздвоєність є джерелом внутрішньоособистісних суперечностей і конфліктів. Якщо протягом життя дана суперечність позитивно не вирішується і духовний розкол поглиблюється, то на душевному рівні він проявляється у вигляді особистісних розладів, залежностей, а в складних випадках – у вигляді психічної патології.

Духовно-моральна складова поведінки людини є сферою діяльності духовно орієнтованої психотерапії, яка базується положеннях християнської антропології, вченнях Святих Отців про взаємозв'язок гріха та захворювання, чеснот і здоров'я і з метою лікування душі звертається до духовних ресурсів особистості.

Метою духовного життя особистості з точки зору християнсько орієнтованої психотерапії є подолання споконвічного роздвоєння на глибинному рівні. З точки зору православного віровчення це можливо лише при

поєднанні вільного устремління душі до Бога та Його благодатної допомоги.

Базовою ідеєю духовної психології як теоретичної основи духовно орієнтованого підходу в психотерапії є вчення про образ і подобу. Суть його полягає в утвердженні потрібності людської природі, подібно до єдиносущної і неподільної Трійці, яка відтворює триєдність Буття: Теос, Космос, Антропос. При цьому принципово важливим є розмежування понять душі і духу.

Основною вимогою духовно орієнтованого підходу є розуміння психотерапевтом не тільки душевного, але й духовного актуального стану особистості та етіології дисфункції на цих рівнях. Важливо, щоб психотерапевтичний процес не суперечив логіці і завданням духовного розвитку. Тому, де це можливо, представники духовно орієнтованого підходу працюють паралельно із священиками. Відповідно будується і стратегія психотерапії в кожному окремому випадку.

На сьогодні духовно орієнтована психотерапія широко використовується для реабілітації осіб, залежних від алкогольної, наркотичної залежності, осіб, які постраждали від тоталітарних сект, при лікуванні психосоматичних та особистісних розладів, соціопатії. Особливо важливий такий підхід для релігійних людей, які не довіряють традиційній психотерапії.

Список використаних джерел

1. Айвазова А. Е. Психологические аспекты зависимости / А. Е. Айвазова. – СПб. : Речь, 2003.
2. Братусь Б. С. Двойное бытие души и возможность христианской психологии / Б. С. Братусь // Вопросы психологии. – 1998. – № 4. – С. 78.
3. Духовность личности : Учеб. пособие / Л. В. Яссман, Н. В. Марьясова. – Хабаровск : Изд-во ДВГУПС, 2005.
4. Дмитриева Н. В. Психологические средства коррекции аддиктивной идентичности личности / Н. В. Дмитриева, Д. Л. Фридгант // Материалы международной заочной научно-практической конференции "Личность и общество: проблемы современной психологии". – Новосибирск, 2002.
5. Влахос И. Православная психотерапия. Святоотеческий курс врачевания души / Ирофей Влахос. – Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2004.
6. Мелехов Д. Е. Психиатрия и актуальные проблемы духовной жизни / Д. Е. Мелехов. – М., 1997. – 244 с.
7. Ярема Р. Вчення преподобного Єфрема Сиріна про чесноти (за аскетичними творами) / Р. Ярема. – К. : Інформаційно-просвітницький центр Києво-Печерської Лаври, 2007. – 52 с.
8. Лоргус А. Психология страсти / А. Лоргус. Електронний ресурс : <http://dusha-orthodox.ru>

1. Aivazova A. E. Psychological aspects of depending / A. E. Aivazova. – St. Petersburg : Rech, 2003.
2. Bratus' B. S. Double existence of the soul and the possibility of Christian psychologists / B. S. Bratus' // Voprosy psichologii. – 1998. – № 4. – P. 78.
3. Spirituality of personality: tutorial / L. V. Yassman, N. V. Maryasova. – Khabarovsk : DVGUPS, 2005.
4. Dmitrieva N. V. Psychological correction means of addictive personality identity / N. V. Dmitrieva, D. L. Fridgant // International extramural scientific and practical conference "The individual and society: problems of modern psychology". – Novosibirsk, 2002.
5. Vlachos I. Orthodox Psychotherapy. Patristic rate of healing of the soul / Irofeiy Vlachos. – Holy Trinity Sergius Lavra, 2004.
6. Melekhov D. E. Psychiatry and actual problems of the spiritual life / D. E. Melekhov. – M., 1997. – 244 p.
7. Yarema R. Teachings of St. Ephraim the Syrian on the virtues (by ascetic works) / R. Yarema. – K. : Informational-educational center of Kiev-Pechersk Lavra, 2007. – 52 p.
8. Lorgus A. Psychology passion / A. Lorgus. E-resource: <http://dusha-orthodox.ru>

Надійшла до редколегії 17.03.14